

NÉKOSZ EMLÉKÜLÉS

A Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ) megalakulásának 40. évfordulójára emlékezve, 1986. július 10-én a KISZ KB, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa, a Művelődési Minisztérium és a Magyar Pedagógiai Társaság emlékülést rendezett.

Az emlékülésen politikai megnyitót mondott Nagy Imre, a KISZ KB titkára; előadást tartottak Huszár István, az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének igazgatója, Svéd László, az MSZMP Párttörténeti Intézetének tudományos főmunkatársa és Pataki Ferenc, az MTA Pszichológiai Intézetének igazgatója. Huszár István, Svéd László és Pataki Ferenc előadásait közöljük. Nagy Imre előadásának rövid kivonata a Magyar Ifjúságban jelent meg.

A NÉKOSZ keletkezésére és történetére, a népi kollégiumok életére és pedagógiájára vonatkozó dokumentumok közül az elmúlt évtizedben kiadásra kerültek: A valóság pedagógiája. Közösségi nevelés a népi kollégiumokban (szerk.: Pataki Ferenc); Sej a mi lobogónkat fényes szelek fűjják... Népi Kollégiumok 1939—1949. Bp., 1977. Akadémiai Kiadó; A fényes szelek nemzedéke. Népi kollégiumok 1939—1949 (szerk.: Kardos László), I—II. Bp., 1980.

HUSZÁR ISTVÁN

A NÉKOSZ ÉVFORDULÓJA

Pontosan 40 évvel ezelőtt — 1946. július 10-én — zajlott le a Győrffy István Kollégium felszabadulás utáni első évzáró ünnepsége. Az ez alkalomra meghívott notábilis személyek szinte az egész újjászülető Magyarországot képviselték. A politikai életet például nem kisebb államférfiak, pártvezetők reprezentálták, mint Tildy Zoltán köztársasági elnök, Nagy Ferenc miniszterelnök, Gerő Ernő kereskedelmi és közlekedési miniszter, Keresztury Dezső kultuszminiszter, Rajk László belügyminiszter, Rákosi Mátyás, az MKP, Szaka-

sits Árpád, a Szociáldemokrata Párt, Veres Péter, a Nemzeti Parasztpárt első embere.

A fiatal, de máris patinás Győrffy Kollégium alig több mint száz tagja, Keresztury Dezső frappáns megfogalmazásában "a magyar kultúrpolitika felde-rítő könnyűlovassága" — élve az ünnepi alkalommal — fontos nemzeti ügyben hallatta szavát. Kardos László igazgató bejelentette a Népi Kollégiumokat É-pítő Mozgalom zászlóbontását és az egész magyar társadalom hathatós támoga-tását kérte az akkor elfogadott felhívásban meghirdetett nemes célok eléré-séhez. "Mi Győrffy-kollégista diákok — hangozik a felhívás —, saját fejlődé-sünk legjobb tapasztalatai alapján állítjuk, hogy csak a mi utunkon nevelődő diákság képes alapjában megteremteni az egyensúlyt az értelmiségi ifjúság és a demokrácia között. Ezért egy országos mozgalom megindítására szántuk el ma-gunkat, amely céljául tűzi, hogy diákotthonokat és kollégiumokat szervez, hoz létre és épít fel a középiskolák és főiskolák mellett, amelyekben a sze-gényparasztok és a munkások fiai — tömegesen — anyagi gondoktól mentesen, demokratikus szellemben nevelődhetnek népünk értelmiségévé.

Mi Győrffy-kollégista diákok, motorja leszünk ennek a demokratikus Népi Kollégiumokat Építő mozgalomnak, és ígérjük, hogy fáradhatatlanok leszünk annak megszervezésében, az erkölcsi és anyagi bázisok megteremtésében."

A Győrffy István Kollégium (GYIK) kezdettől fogva magában hordta e nagy népi-nemzeti misszió akarását, potenciális lehetőségét. Fiókkollégiumokat é-pítő törekvését már első alapszabályában is megfogalmazta. Ahhoz azonban, hogy a törekvésből valós lehetőség, mi több: valóság legyen, kegyetlen és reménykeltő éveknél kellett eltelni. Vajon tudjuk-e ma igazán értékelni: milyen kevés és milyen sok az a négy év, ami 1942 és 1946 között eltelt? El-lenállás-mozgalom, "Kollégium a föld alatt", a nemzeti újjászületés kezdeté-nél folytatott tevékenység, a földreform, s az új-régi-kollégium új életének indulása. Vagyis a Győrffy Kollégium kiteljesedéséhez mérőben új társadalmi-politikai konstelláció szükségeltetett, mégpedig nemcsak a GYIK mennyiségi és minőségi mutatóinak javítása végett, hanem azért is, hogy a kollégisták-nak és végzett kollégistáknak valóban súlyuk legyen a diákok és "agymunká-sok" körében, a nemzeti jövő tervekjavasolójának műhelyeiben, a népszolgálat megannyi őrhelyén. Jól mondta annak idején Móricz Zsigmond: "...évente hat gyerek kibányászása a tömegeből, majd csak akkor segít, ha ezek a hatok hat-hatók lesznek... Nincs itt más segítség, csak ki kell várni, míg felszabadul a magyarság."

Aki valamelyest is ismeri a két világháború közt egzisztált magyar ér-telmiség kórképét, továbbá az 1945-ben "öröklött" értelmiség nagy többségé-

nek az új demokratikus államiság iránt tanúsított bizalmatlanságát, sok helyt ellenséges érzületét, az könnyen fel tudja fogni ennek az áldatlan állapot-
nak a veszélyeit.

Hadd hozzak fel az elmondottak jellemzésére néhány statisztikai adatot: a felszabadulást közvetlen követő hónapokban a szellemi dolgozóknak mindös-
sze 1—2%-a lépett be a Kommunista Pártba. Még 1946 szeptemberében is az MKP
össztagtségének nem több, mint 4,8%-a regrutálódott az értelmiség köréből. A-
mi a pedagógusokat illeti, közülük a NÉKOSZ zászlóbontása idején csupán mint-
egy 1,5—2% volt az MKP soraiban.

A pedagógusok párttagságával kapcsolatos 1947. júniusi felmérésekből pe-
dig az derül ki, hogy az említett időben pusztán 25,5%-uk szerepelt együtt-
véve az MKP, az SZDP és a Nemzeti Parasztpárt tagnyilvántartásában. Akkor-
tájt a pedagógusok 60,5 %-a pártokon kívüli volt.

A magyar népi demokrácia híveinek több mint elegendő okuk volt tehát rá,
hogy a régi értelmiség zömét minél gyorsabban kivezessék a megriadás, az út-
vesztés zsákutcájából, hogy megkönnyítsék számukra megértetni és megérteni a
történelem új parancsszavát, hogy feltámasszák bennük az építő cselekvés
belső kényszerét. Ez azonban csak a munka egyik felét jelenthette. Az új Ma-
gyarország megteremtése ugyanis nem pusztán az egykori értelmiség funkcioná-
lását, hanem az egész szellemi élet megújódását igényelte. S a képzett szak-
emberek hiányoztak szinte mindenütt. Színre kellett hát lépniök a munkásság-
ból és parasztságból fogant, hozzájuk ezer szállal kötődő új diák- és értel-
miségi rajoknak, azoknak az intellektuális erőknek, amelyeknek új szelleme,
új politikai attitűdje képes volt életre segíteni egy népi ihletésű megújho-
dást a kultúrában és a művelődésben. Ennek a korszakos változásnak az értel-
mét, igazságát jól fogta fel Illyés Gyula, amikor a következőket mondta:

"Ellensége vagyok minden előnynek vagy hátránynak, amelyben származása ré-
szelteti az embert." Közbevetőleg: az embernek akaratlanul eszébe jut Ily-
lyésnek a NÉKOSZ jelmondatául választott gyönyörű két sora. "Mégis megértet-
tem, amikor Szovjet-Oroszország azt kérdezte az iskolapad és az íróasztal
felé tolongóktól: mi volt az apád? Paraszt, munkás? Akkor tessék. A többit
megváratta addig, amíg az előbbiek — századok óta várakozók — helyet nem
foglaltak. A magyar értelmiség cseréje is folyik. De semmi lényeges csere —
semmi lényeges változás — nem fog történni, ha adataik bediktálása közben a
belépők nem ejtik ki valamelyikét a két szónak: munkás, paraszt. Ez a leg-
döntőbb, legnehezebb, legsürgetőbb. Ettől az új szellemi rétegtől függ az új
szellemi front sorsa."

A Népi Kollégiumok Országos Szövetsége, a NÉKOSZ 1946 júliusában, néhány nappal a népi kollégiumi mozgalom meghirdetése után jött létre. Elnöke Gyenes Antal, főtitkára előbb Szabó Gergely, majd 1947 szeptemberétől a korábban nevelési osztályvezetői tisztet betöltő Kardos László volt.

A NÉKOSZ a következő három fő feladatot tűzte ki maga elé:

1. a diákság szociális összetételének jelentős megváltoztatását a munkásság és a parasztság javára;
2. demokratikus szakértelmiség kinevelését jórészt a dolgozó osztályokból, kisebb részben a középrétegekből kikerülő fiatalokból;
3. tevőleges részvételt a szélesebb diáktömegek demokratizálásában.

A NÉKOSZ megalakulásakor a magyar társadalmi-politikai progresszió úgy szólván valamennyi reprezentánsa kötelező ígéretet tett a népi kollégiumi mozgalom hathatós támogatására. Az ígérek teljesültek is, habár nem egyazon mértékben. Ismeretes, hogy például a nagy koalíciós pártok közül csak az MKP és a Nemzeti Parasztpárt volt e tekintetben konzekvens. Megjegyzendő: a vegyes színképű Parasztpártban megoszlottak a Győrffy-kollégistákkal és persze a NÉKOSZ-szal kapcsolatos felfogások. A szövetség megítélésében ég és föld választotta el a párt baloldalát és jobboldalát, de olykor a centrum is sajátos álláspontot képviselt a párt belső harmóniájának megőrzése okán. Ezek az eltérések drámai módon fejeződtek ki 1946 őszén — a Kovács Imre szavaival szólva "megerdeiesedett" — Medve Zsigmondnak, Sípos Gyulának és Szűcs Ferencnek a Parasztpártban lefolytatott fegyelmi ügye kapcsán. Míg Erdei Ferenc körömszakadtáig védte a kollégistákat, Veres Péter pedig így disztinált: "A Győrffy-kollégistákat nem lehet kollektívan elítélni. Olyan emberek vannak köztük, akiknek becsületére életemet merem tenni", addig Kovács Imre kerek percc kijelentette: "Nem mi vagyunk a Győrffy Kollégium patrónusa, hanem a Kommunista Párt."

Egyébként, ami Péter bácsit illeti, meg kell jegyezni, hogy szinte apai szeretettel övezte a kollégistákat. Cinkosan együttérzett "bandaszellemükkel", titkon büszke volt "kölyök machiavellizmusukra", önkéntelenül vigyázta ba állt, ha a népi kollégisták előtte masíroztak, és nagylelkűen megbocsátotta nekik, amiért néha harsányabban éltették Rákosit, mint őt.

Ha Kovács Imre előbb idézett megállapítását a kollégisták és az említett pártok kapcsolatáról egy az egyben nem is fogadhatjuk el, azt a történeti források ismeretében bizonyossággal állíthatjuk, hogy egyetlen más politikai erő sem állt olyan egységesen és következetesen a kibontakozó népi kollégiumi mozgalom támogatóinak sorában, mint a Magyar Kommunista Párt és az MKP hatósugarában működő ifjúsági szövetségek. Ennek lényegén nem változtat az

a tény, hogy egyes kommunista vezetők, kommunista ifjúsági vezetők NÉKOSZ-szal, még pontosabban NÉKOSZ-vezetőkkel kapcsolatos érzelmi nüanszai így vagy úgy valamelyest belejártak a kollégiumi mozgalom történetébe. Utóbbit illetően vélhetjük például, hogy Kardosék lelki nyugalmuk zenitjén sem énekelhették bátran a "nem félünk a FARKAS-tól" kezdetű dalcsoportot. Mint ahogy gyaníthatjuk azt is: Rajk László nem orrolt meg azért, amiért Kardos László olykor zsebré tett kézzel diskurált vele. Igaz, Rajk unikális személyiség volt a nékoszistákkal diskuráló pártfunkcionáriusok között. Őt a diákok nem is tartották kívülállónak, valahogy úgy élt a képzeletükben, mint kollégista társ, akit éppen a Belügyminisztérium élére vezényeltek.

Ismeretes, hogy a népi kollégiumi mozgalom már a kezdetekben imponáló eredménnyel ért el. 1946 szeptemberében — tehát 2 hónap elteltével — 1627 munkás és szegényparaszt diákot számláló 44 kollégiumot tudhatott magáénak. Szervezésükből oroszlanrészt vállaltak az ország minden részébe kirajzó Gyórfy-kollégisták. De rengeteg helyi kezdeményezésről is beszélhetünk. Politikai vezetők, honatyák, kormányférfiak, pártok, tömegszervezetek, intézmények, falvak és üzemek dolgozói egymással versenyre kelve karolták fel a NÉKOSZ-ügyet. Magyarországon divat lett népi kollégiumot szervezni.

De ne feledjük: még alig több mint egy éve, hogy a háború vihara végigszöppört az országon, a világtörténelem alighanem egyik legnagyobb inflációjának alig egy hónapja vetett véget a stabilizáció. Országos mértékű lett a szegénység, vagyis kevesebb volt a pénz, mint a jóakarát. Így hát sok helyütt nyomortanyáknak beillő, lyukas tetejű épületek fűtetlen szobáiban, heringként összezsúfolva, éhezve és fázva vészelték át a fiatalok a kollégiumi élet kezdetét. A kollégisták csupán az első évben negyedmillió munkaórát fordítottak a lakhelyükül szolgáló épületek rendbehozására.

Mindezek tetejébe, számolni kellett a javarészt közép- és általános iskolai kollégiumok közösségalkító munkájának plusz nehézségeivel. Ezeknek tagsága ugyanis nemcsak az évjáratokat tekintve különbözött a Gyórfy Kollégium kollektívájától, hanem összetételének vegyesebb voltában is. Itt a karakterológiai típusok változatossága mellett érthetően markánsabban jelentkeztek a szélesebb társadalmi talajból, a származásból fakadó különbségek, mint a GYIK-ben.

A NÉKOSZ központi szervezői nemcsak a kollégiumok organizálásában vettek részt, hanem segítettek az igazgatók és nevelőtanárok kiszemelésében, a társas önkormányzati élet beindításában, s az iskolákkal való kapcsolat megteremtésében is.

A kollégiumi típusok a vegyes és szakkollégiumoktól az iskolakollégiumokig széles skálán mozogtak, de működési mechanizmusukat, mikroviláguk demokratikus társiasságát, a külvilághoz való viszonyukat illetően mind magukon viselték a politikai-pedagógiai modellt: a Győrffy Kollégium anyajegyeit.

Igen nagy nevelési értéket képviseltek a NÉKOSZ katonai formáságokat is felhasználó nyári táborai, nemkülönben a javarészt nékoszistákból verbuvált Jugoszláviában és Bulgáriában működő magyar ifjúsági építő brigádok.

A NÉKOSZ-nevelés tapasztalatadásának reprezentatív fórumai voltak az évenként megrendezett országos nevelési konferenciák, melyeken a kollégiumi igazgatók és nevelőtanárok vettek részt. Itt tették központi vita tárgyává a népi kollégiumok közösségi nevelésének elvi és metodikai kérdéseit, a sokat vitatott kollégiumi autonómia problematikáját. De vizsgálták az aktuálpolitika és a köznevelés kérdéseit is, valamint a normákhoz kötött nevelői munkaverseny előnyeit és buktatóit.

Az összes kollégiumra kötelezően meghirdetett munkaverseny 9 hónapra szólt. Átfogta a kollégiumi munkaterületek mindegyikét és szorosan kötődött a NÉKOSZ "100 népi kollégiumot, 10 000 népi kollégistát" jelszóval meghirdetett centenáriumi programjához.

A NÉKOSZ egyik nagy — ha nem a legnagyobb — vállalkozása volt a centenáriumi feladattervbe foglalt grandiózus munka: a Vasvári Pál Akadémia felállítása. Az Akadémia az eredeti terv szerint egy, a NÉKOSZ égisze alatt létesítendő 3 éves zárt keretek között működő politikai főiskola lett volna, amelynek meghatározott iskolai stúdiumait még egy esztendő kötelező külföldi tanulmányút egészíti ki. Tagjai — szintén az eredeti terv szerint — olyan főiskolát végzett fiatal értelmiségi szakemberek soraiból kerültek volna ki, akik szakképesítésüket politikai természetű gazdasági, társadalmi és kulturális tanulmányokkal egészítik ki, és a továbbiakban politikai, társadalmi munkát ohajtanak végezni. A NÉKOSZ vezetői tulajdonképpen egy olyan kollégiumi rendszert álmodtak meg, melyben az Eötvös Kollégium, a haladó magyar tudományosság, a NÉKOSZ, a haladó magyar szakértelmiség, a Vasvári Akadémia pedig a haladó magyar politikai intelligencia nevelő és tanító intézményét képezte.

[Zárójelben érdekes megemlíteni, hogy a NÉKOSZ-dokumentumgyűjtemény számára kitöltött kérdőíven egyik nyilatkozó volt kollégista egyebek között így ír: "A kollégiumi mozgalom a régi és leghaladóbb pedagógiai nevelési intézmények nyomán haladva (Sárospatak, Szarvas stb.) ugyanazt az utat választotta: az egy közösségben élő kollektívák nevelési egységét,... melyekben az önnevelés és önigazgatás, a diákönkormányzat... szerepét tudta olyan nevelő tényezővé tenni, mint a NÉKOSZ felszámolása óta még semmilyen szervezet."]

Az MKP vezetői elvileg egyetértettek a Vasvári Pál Akadémia felállításával. A Politikai Bizottság hozzájárult ahhoz, hogy a NÉKOSZ 1948. március 15-én a Győrffy Kollégium önkéntes feloszlásával egyidőben bejelentse a Vasvári Pál Akadémia felállítását. A PB ugyanakkor egyetértését fejezte ki Révai Józsefnek azzal a javaslatával, hogy a NÉKOSZ által szervezendő előkészítő tanfolyamra a központi káderosztály jelöljön ki 100 munkás- és paraszti fiatal, akik közül viszont a NÉKOSZ vezetősége válogassa ki az Akadémián ténylegesen részt vevő növendékeket. Az említett ünnepélyes aktusra 1948. március 15-én valóban sor került.

Ezzel egyidőben még két, nem mindennapos eseményt manifesztáltak. Az egyik: Tildy Zoltán köztársasági elnök, elnöki elismerésben részesítette a Győrffy István Kollégiumot és részére az Köztársasági Elnöki Elismerésnek arany koszorúját adományozta. A másik: a demokratikus kormányzat Kardos Lászlót, a GYIK igazgatóját, a NÉKOSZ főtitkárát az új ifjúság, az új értelmiség nevelésében felmutatott kimagasló teljesítményéért Kossuth-díjjal tüntette ki.

A népi kollégiumi hálózat a második évben is gyors ütemben terebélyesedett s az 1947/48-as tanévben már 160 kollégium működött hozzávetőlegesen 8 000 kollégistával.

Érdeemes talán vázlatosan áttekinteni a kollégiumok összetételének adatait, egy, a Párt elé terjesztett jelentés mellékletében szereplő, 1948 márciusában összeállított adatlap alapján az akkori kategorizálásoknak megfelelően. A főiskolai kollégiumok tagjainak 12,6%-a ipari proletár, 12,7%-a agrárproletár származású. Kereken 1/4-ük kisparaszti, 3,5%-uk középparaszti családból jött. Kisiparos, kiskereskedő volt 14%-nak a származása. Értelmiségi és ún. értelmiségi közalkalmazott volt 18,1%, altisztnek soroltak be 7,6%-ot. A középiskolai kollégiumok összetétele ebből a szempontból az előbbihez képest abban különbözött, hogy nagyobb arányban voltak az ipari és agrárproletár származásúak, több mint 1/3-uk jött ilyen családból kb. fele-fele arányban, valamelyest nagyobb a kisparasztok aránya is (közel 30%). Minden más kategória kisebb. A kollégisták 14%-a volt tagja az MKP-nak, valamelyest több mint 10% az NPP-nek, az SZDP-tagok száma elenyésző. 75%-uk volt pártokon kívüli. Meg kell jegyezni, hogy a főiskolás kollégiumok tagjaira — természetesen — sokkal magasabb párttagság volt jellemző. A kollégiumi nevelők majd 2/5-e MKP-, 1/4-e NPP-tag és 1/5-e volt pártokon kívüli. (A főiskolás kollégiumok nevelői szinte kivétel nélkül a KMP tagjai voltak.)

De térjünk vissza egy adattal arra, hogy mennyire voltak vonzóak a népi kollégiumok a tanulni vágyó és szegénysorsú fiatalok körében. Kardos László 1948 februárjában, a nemzetgyűlés költségvetési vitájában kijelentette: csu-

pán az elmúlt esztendő őszen 19 000 diák jelentkezett felvételre a népi kollégiumokba, és ezeknek kapacitáshiány miatt sajnos csak 30%-át tudták befogadni.

Miközben a népi kollégiumok megküzdve a gazdasági nehézségekkel és a reakció fokozódó támadásaival, élték mindennapi életüket, fejlesztették hálózatukat, nevelői módszereiket, végezték ifjúságmozgalmi teendőiket — a vezetés berkeiben bizonyos politikai problémák halmozódtak fel, és személyi el-lentétek keletkeztek. Természetesen nem áll szándékomban azt állítani, hogy a kollégiumok, a kollégiumi mozgalom, a kollégisták immáron többezres tömegének helyzete független lett volna a vezetés — úgymond: belső — állapotától, de legalább ilyen, ha nem nagyobb hiba — s jó okunk van ezt megállapítani — a kettőt azonosítani, az utóbbival kapcsolatos ilyen vagy olyan, jogos vagy indokolatlan vélekedéseket, értékeléseket az egyes kollégistákra, kollégiumokra mechanikusan átültetni.

A visszásságok eredője minden bizonnyal az is lehetett, hogy a kollégiumi mozgalom vezetői nem érezték eléggé az idő gyors forgását, s ezért nem is fogalmazták meg idejekorán a forradalmi folyamat továbbfejlődéséből származó, a kollégiumi mozgalom kezdetétől eltérő, az igazán impozánsan lendületes fejlődésből természetszerűen következő, újszerű helyzet adta elvi-politikai feladatokat. A hibák forrása az a körülmény is, hogy az MKP nem teremtette meg a kollégiumokban dolgozó kommunisták pártszerű munkájának feltételeit.

A Györfly Kollégium vezetősége 1947 novemberének első napjaiban tárgyalta meg a NÉKOSZ aktuális problémáit.

A GYIK tisztikara kifogásolta, hogy a NÉKOSZ vezetősége "meglehetősen elszakadt, sőt ellenséges viszonyban van a Nemzeti Parasztpárt baloldali vezetőivel", "förlényeskedőnek" érezhető magatartást tanúsított Erdeivel, Darvassal szemben. Javasolta: üljenek össze az érintettek és tisztázzák a sérelmes kérdéseket.

A személyi kérdések megvitatása során mindenekelőtt Kardos László munkájának és egyéniségének kritikájára került sor. Politikai magatartását illetően a főtitkár szemére vetették, hogy elriasztja magától az MKP középkérdőreit és környezetében hasonló magatartást ébreszt. Még veszedelmesebbnek ítélték meg azt a tényt, hogy "sokszor destruktíve nyilatkozik az ifjúságpolitika vezető embereiről", s ennek hatása az egész NÉKOSZ-ban elterjedt. Kardos elismerte egyéni hibáit, azokat sajátos fejlődéséből magyarázta. Mint mondotta, "perspektívái kifejezetten tudományos jellegűek voltak, s szinte csak belesodródott a mozgalomba". Kardos egyébként az egész vitát építőnek

tartotta, ugyanakkor azt a következtetést is levonta, hogy a bírálók — helyzetükből adódóan — "meglehetősen távolról nézik a NÉKOSZ belső ügyeit". A GYIK vezetősége elfogadta Kardos magyarázatait, indokolását.

Az elvi és személyi viták 1947 novemberében és decemberében tovább fokozódtak, ezért 1947 végén a Végzett Kollégisták Tanácsa (a VKT) tett kísérletet a belső feszültségek feloldására. Ez a kísérlet azonban balul ütött ki. Mégpedig elsősorban azért, mert a vitázók kulcsembereit: Hegedűs Andrást, a VKT elnökét, a MADISZ országos nevelési titkárát, az MKP Ifjúsági Bizottságának tagját, illetve Kardos Lászlót régebbi keletű személyes ellenérzések akadályozták a konszenzus megteremtésében. Kettejük viszonyát kivált a Vasvári Akadémia megalapításával kapcsolatos viták mérgesítették el. Hegedűs ugyanis azon vékátések közé tartozott, akik hevesen bírálták Kardos dédelgett tervét, a politikai vezetők utánpótlását ekképpen biztosítandó "elitképzést".

A VKT 1947 decemberének első hetében pártszerűtlenséggel, rossz irányú neveléssel, a központ rossz működésével, klikkharccal vádolta a NÉKOSZ-t, s minden baj fő forrásának Kardos személyét jelölte meg. A NÉKOSZ vezetősége elismerte, hogy a szövetség valóban súlyos fejlődési zavarokkal küszködik, és hogy Kardos felelőssége a problémák felhalmozódásában igen nagy. Nem ismerte el azonban a klikkharccokról szóló vádat s azt sem, hogy Kardos személye úgymond elháríthatatlan akadály a NÉKOSZ-ra nehezedő külső nyomás csökkentése végett. Egyaránt célszerűnek látszott Kardos ideiglenes kiiktatása a kollégiumi mozgalom központi ügyintézéséből, a tárgyaló felek egyetértettek abban, hogy Kardos főtitkári pozícióját megtartva fél évre vonuljon vissza, s azalatt a Vasvári Akadémia előkészítésére koncentráljon.

A NÉKOSZ vezetősége 1948. január 12-i és 13-i megbeszélésén számolt be Rajk Lászlónak a NÉKOSZ és a VKT között lezajlott vitáról, továbbá Kardos ideiglenes és részleges kiiktatásáról. Rajk László nem ismerte el a népi kollégiumi mozgalomban keletkezett személyi ellentétek domináns voltát a NÉKOSZ fejlődési rendellenességeiben. Éppen ezért a Kardos László vezénylessel kapcsolatos döntést, mint megalapozatlan és pártszerűtlen eljárást — az MKP Politikai Bizottságának utólagos jóváhagyásával — hatálytalanította. Rajk Lászlónak ez az intézkedése indokoltnak tűnik, hiszen Kardos "kiállítása" egyfelől az illetékes pártszervek jóváhagyása nélkül történt, másfelől — miután Kardosnak abszolút tekintélye volt a kollégisták körében — tápot adott olyan mendemondákra, félremagyarázásokra, amelyek a szövetséget hátrányos helyzetbe hozhatták.

Rajk László a népi kollégiumi mozgalomban tapasztalt visszásságok motívációiról jelentésében szó szerint a következőket írta:

"a) A NÉKOSZ zavarok abból a korlátoltságból erednek, hogy nem ismerte fel világosan az 1945-ös állapot és az 1947—48-as állapot közti különbséget, s az ezzel kapcsolatos kifelé fordulás mértékét, módját stb.;

b) A NÉKOSZ pártszerütlenségének lényeges oka saját fejlődésének zártságga, belterjessége, korlátoltsága, a saját pártszerűség és a saját kommunista ideál elvont megalkotása."

A Rajk Lászlóval folytatott megbeszélést mind Kardos László, mind pedig Gyenes Antal és Hegedűs András alapján véve eredményesnek tartotta. Legálábbis mindhárman ezt a látszatot keltették. Meg kell jegyeznünk: ekkor — tehát 1948 januárjában — esett meg először, hogy az MKP a népi kollégiumok vezető testületével, illetőleg annak kommunista tisztségviselőivel kritikai alapon tárgyalt.

A PB Rajk László missziója után 1948. január 15-én négytagú bizottságot (Révai József, Kádár János, Rajk László és Hollós Ervin) küldött ki "a NÉKOSZ-ügy alaposabb kivizsgálására".

A négyes bizottság behatóan megvizsgálta a NÉKOSZ helyzetét s javaslatát Rajk László terjesztette a PB 1948. február 19-i ülése elé. A PB az említett ülésen egyebek között kimondta: a NÉKOSZ-ban dolgozó kommunisták munkáját, mint pártszerv az Ifjúsági Titkárság vezeti, és a NÉKOSZ vezető testületében kommunista pártszervezetet kell létesíteni. Határozott továbbá arról, hogy a Szervező Bizottság (SZB) Révai József részvételével sürgősen vitassa meg a NÉKOSZ egész munkáját, az ott dolgozó kommunisták és a párt közötti viszony problematikáját. Az SZB ülésére részletes jelentést és javaslatot kértek. Azonkívül megbízták Hegedűs Andrást, Kardos Lászlót és Gyenes Antalt, hogy dolgozzanak ki irányelveket a NÉKOSZ ideológiai problémáinak megoldására. A PB e vonatkozásban aláhúzta a kollégiumi magatartás megváltoztatásának és az úgynevezett avantgárdista szektaszellem bírálatainak szükségességét.

A Szervező Bizottság 1948. március 19-én megvitatta és elfogadta a NÉKOSZ jelentését. Mindazonáltal megbízta az Ifjúsági Bizottságot, hogy Farkas Mihály és Szirmai István irányításával, Kardos László és Hegedűs András bevonásával két hét leforgása alatt tisztázza a NÉKOSZ ideológiai hibáit és dolgozza ki a szövetség feladatait.

Jóllehet a NÉKOSZ vezetői az 1948. februári és márciusi párthatározatokat nem tudták teljes mértékben magukévá tenni, a korrekcióhoz hozzákezdtek s annak kezdeti eredményei láthatóvá is váltak. Az MKP politikájában azonban a fordulat évével bekövetkező új hatalmi helyzetben olyan torzulások tör-

téntek, amelyek mélyen és tartósan érintették az ifjúságmozgalom terrénumait is.

A kommunista ifjúságpolitika irányának taktikai kérdéseinek kidolgozásában, az ifjúsági káderek összefogásában meghatározó szerepe volt az 1945-ben felállított Ifjúsági Titkárságnak, más néven Ifjúsági Bizottságnak. Az IB tevékenységének kritikai elemzésével a mai napig adósak vagyunk, pedig nélküle a felszabaqlást közvetlenül követő évek ifjúsági mozgalmainak tudományos igényű történeti rekonstrukciója úgyszólván abszurd kísérlet.

Megítélésem szerint az Ifjúsági Bizottság alapjában véve pozitív szerepet játszott abban a roppant küzdelemben, amely a háborúban mélypontra jutott magyar ifjúság felemeléséért, demokratikus, majd szocialista egységének megteremtéséért folyt. Az IB mindazonáltal vaskos hibákat is elkövetett, s ezek közül alighanem a legsúlyosabb a NÉKOSZ felszámolásában betöltött aktív szerepe.

Az IB eredendően türelmetlen volt az ifjúságpolitikában, ami döntően abból származott, hogy az "egy nyáj, egy pásztor, egy akol" szemléletre épített MADISZ kizárólagos egységsszervezet koncepció sehoggy sem akarta igazolni kitervelőit. A GYIK, majd a NÉKOSZ vezetői a MADISZ-t mint rokonvonásokkal rendelkező, "népfrontos" szervezetet melegen támogatták, de az IB ezzel kapcsolatos fokozott elvárásainak, kivált a kollégiumok belső építkezésének időigényessége miatt, nem tudtak eleget tenni. Ez a körülmény már akkor konfliktusokat idézett elő, mert az IB befolyásos tagjai, nem ismervén eléggé a kollégiumi nevelés komplexitását, Kardosék érveit kibúvónak tartották. Jellemző erre, hogy amikor az IB 1946. decemberi ülésén a népi kollégisták befelefordulását sérelmezték, a pártfelsőbbséget képviselő Szirmai István így intette megértésre, toleranciára az IB-t: "A NÉKOSZ-ban dolgozó elvtársak igen jól dolgoztak. A napi politika terén ne legyünk türelmetlenek a NÉKOSZ-szal szemben. Lassú fejlődést kell kivárnunk, ne akarjuk a kollégistákat rögtön a napi politikai munkába belevetni... Semmi esetre sem szabad a MADISZ-nak ráerőszakolnia magát a Népi Kollégiumokra."

Az IB az esetenkénti összekoccanások ellenére 1947 ősziig lényegében nagyra értékelte a népi kollégisták munkáját. Az ember alig hisz a szemének, ha olvassa az alig néhány hónappal a NÉKOSZ-dráma előtt keletkezett forrásokban mértékadó IB-tagok következő megállapításait: "A NÉKOSZ erősödő, jól működő szervezet"; "Az értelmiségi ifjúság demokratikussá tételében fontos szerepe van a NÉKOSZ-nak, amely 1947-ben már több mint 130 kollégiummal és 7000 diákkal biztos bázisa a magyar demokráciának"; "A NÉKOSZ komoly erő, a

mi pártunk kezében van... Szeretném, ha a NÉKOSZ-ból egy elvtársat szintén bevennék a Budapesti Ifjúsági Bizottság munkájába."

1948 tavaszára minden megváltozott. Az április 7-i IB-ülésen nem fogadják el a NÉKOSZ jelentését, mondván, hogy az nem önkritikus. A párt szerepének leértékelésével, az ifjúsági szervezetek elhanyagolásával, pártszerűtlen nevelő munkával, szervezeti sovinizmussal vádolják a NÉKOSZ vezetőit. Tudják, hogy az autonómia fő pillére Kardos, ezért minden tüzet ellene irányítanak. A bűnbocsánatért cserébe az IB-t teljesen kielégítő önkritikát követelnek tőle. Kardos azonban jól látja, hogy mindez csak játék a tisztességgel. Elvesztette a bizalmat, bármit is mond, kiebrudalják. És megkezdődik a harc a NÉKOSZ kardostalanításáért. Ezt egyes NÉKOSZ-vezetők félreértik. Abban az illúzióban ringatóznak, hogy Kardos feláldozása árán megmenthetik a népi kollégiumi mozgalmat. Nem jönnek rá, hogy a céltábla valójában a NÉKOSZ, amely sem Kardossal, sem Kardos nélkül nem illik bele az új pártpolitikai s az azal kvadráló ifjúságpolitikai koncepcióba.

Az Ifjúsági Bizottság vezetői, akik az ifjúsági egység formai megoldásában, a szervezeti centralizációban gondolkodtak, most zavartalanul haladhatnak álmaik megvalósítása felé. Létrejött ugyan a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége, de a MINSZ, amelyért oly sokan, oly nagy hittel dolgoztak, a mozgalom egyik epizodikus jelenségévé vált.

A Tájékoztató Irodának a jugoszláv pártot elítélő 1948. júniusi határozata nyomán megkezdődik a NÉKOSZ drámai prologja.

A Szervező Bizottság július 2-án megtárgyalja az Értelmiségi Osztály előterjesztését a PB számára a Vasvári Pál Akadémia ügyében. Az ülésen sem Rajk, sem Kardos nincs jelen. Az SZB elutasítja Révaiéknak azt a javaslatát, hogy Kardos László legyen az Akadémia igazgatója.

Július 20-án kerül sor a Szervező Bizottság rendkívül fontos kibővített ülésére. Jelen van többek között Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Szakasits Árpád. Rajkot, akit rövidesen leváltanak belügyminisztériumi tisztségéből, természetesen nem hívják meg. Két szöveg fekszik az asztalon: az IB jelentése a NÉKOSZ-ról, valamint az úgynevezett GYIK KB előterjesztése. Utóbbit nem fogadják el tárgyalási alapul. Az IB jelentése a népi kollégiumi mozgalom ideológiai zavarosságát és a kollégistáknak a társadalomhoz fűződő kapcsolataikban az arányérzék hiányát jelöli meg alapvető hibáknak. Megállapítása szerint a párt kritikája óta a fertőzés továbbterjedt, a népi kollégiumi mozgalom a züllés, a nyílt frakciózás útjára került. Az IB javasolja a NÉKOSZ államosítását, s addig is Kardos László, Gyórfy Sándor, Szabó Kálmán és Hartai András "kikapcsolását" a népi kollégiumi munkából.

A NÉKOSZ-vitában felszólal Rákosi Máttyás is. Csodálkozását és szomorúságát fejezi ki a mozgalom elfajulása miatt. Önkritikát gyakorol: "minket is kissé hipnotizált a NÉKOSZ gyors fejlődése. Magunk is hozzájárultunk ahhoz — mondja —, hogy a NÉKOSZ vezetői elkapatták magukat... Mi a mozgalom eredeti voltát, jelentőségét felismertük... ezért is bízunk meg vezető elvtársakat, hogy a normálisnál többet és külön is foglalkozzanak a NÉKOSZ vezetőivel... A NÉKOSZ dédelgetett gyermeke volt a pártnak, és ők ezért az Ifjúsági Titkárságot foghegyről kezelték, hiszen ők közvetlenül beszélhettek Rajk, Révai elvtársakkal és velem is. Mi magunk is bizonyos mértékig pártszerűtlenek voltunk, ezt a jövőben ki kell küszöbölni, és az ifi titkárságon keresztül kell velük a jövőben foglalkoznunk." Rákosi kijelenti: a NÉKOSZ vezetőségében változtatást kell végrehajtani, "azokat, akik ennyire elmerültek a hibákban, nem lehet ott tartani a mozgalomban — még ha a jóindulat meg is van bennük —, mert megfertőznék a többieket".

A Magyar Dolgozók Pártja Szervező Bizottsága a vita után a NÉKOSZ autonómia teljes felrúgásával, a Nemzeti Parasztpárttal való szövetségi kapcsolatot semmibevevásával hozza meg döntéseit: Kardos Lászlót — 4 hónappal Kossuth-díjjal való kitüntetését követően — "felmenti a NÉKOSZ főtitkári teendőinek végzése alól", 8 tagú albizottságot küld ki azzal a megbízással, hogy "komoly dokumentumot" készítsen, mely tartalmazza a NÉKOSZ hibáit, ezzel kapcsolatban "becsületes kommunista önkritikát", a NÉKOSZ szerepét és jövőbeni feladatait, továbbá tegyen az új NÉKOSZ-vezetőségre név szerinti javaslatot. Az SZB határoz végül arról, hogy a NÉKOSZ-t, "amíg a NÉKOSZ új vezetőségére vonatkozólag határozat nincs", az MDP Ifjúsági Bizottsága irányítsa.

1948 augusztusában a NÉKOSZ felszámolásának előkészítése két vonalon is folyik. Addig, amíg az SZB által kiküldött albizottság a politikai érveket fabrikálja, a Köznevelési Bizottság kidolgozza az államosítás technikai feltevéleinek és jogi szabályozásának részleteit.

Az SZB albizottsága augusztus 16-án vitatja meg a Titkárság elé készülő dokumentum, Horváth Márton által készített téziseit. A szintén Horváth Márton által megfogalmazott igen terjedelmes szöveg Mérei Ferenc kiegészítő javaslataival együtt, az MDP Titkárságának 1948. szeptember 1-i ülésén került napirendre a következő címen: "Jelentés a NÉKOSZ helyzetéről és javaslat az új vezetőségre, valamint a NÉKOSZ államosításának előkészítésére". A Titkárság a NÉKOSZ államosítására vonatkozó javaslatot elfogadta, azonban az államosítás szó helyett az "egységesítést" javasolta.

A határozati javaslatot, amelyet a Titkárság megbízásából szintűgy Horváth Márton készített, együtt az Értelmiségi Osztály "Az egységes kollégiumi

rendszer kialakítása" tárgyában Újhelyi Szilárd által készített feljegyzésével, 1948. szeptember 2-án tárgyalta meg a Politikai Bizottság. Az Értelmségi Osztály feljegyzéséből kiderült, hogy a Köznevelési Bizottság a NÉKOSZ azonnali államosítását — főként káderproblémák miatt — nem tartja keresztülvihetőnek, viszont fontosnak véli, hogy az államosítás előfeltételeit még 1948-ban megteremtsék. A PB belement a moratóriumba, feltehetőleg azért is, mivel szeptember lévén, az új szisztémára a következő iskolai év előestéjét megelőzően amúgy sem lehetett volna áttérni. Viszont intézkedett, hogy minden előkészület megtörténjék az egységes állami kollégiumi rendszer kialakítására. Utasítást adott a népi kollégiumoknak a Belügyminisztérium hatásköréből a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) hatáskörébe való helyezéséről, zöld utat adott a NÉKOSZ-autonómiának a VKM részéről történő megcsorbitására, engedélyezte a Kollégiumi Tanács működését szabályozó rendelet módosítását.

Feltehetően a NÉKOSZ annullációjára is célzott Rákosi Mátyás, amikor néhány héttel később a KV ülésén elhangzott referátumában egyebek között kijelentette: "Aki ma közülünk valamely intézményhez vagy rendszabályhoz csak azért ragaszkodik, mert két éve vagy három éve mi magunk létrehoztuk, az a legjobb indulattal is árt. Ez vonatkozik intézményekre és szervezetekre egyaránt."

Viszont azt a tényt, hogy az MDP döntött a népi kollégiumok államosításáról és az államosítás előkészületei folyamatban vannak, az 1948. szeptember 19-én nyilvánosságra hozott ominózus PB-határozat nemcsak hogy nagy bölcsen elhallgatta, hanem egyenesen azt a csalóka látszatot keltette, mintha a párt, a hibákat kijavító NÉKOSZ mozgalmának nagy jövőt jósolna.

Az ide vonatkozó történeti irodalom az említett 1948. szeptemberi határozat igazságait, túlzásait, ellentmondásait eléggé mélyrehatóan elemezte. De engedtessek meg nekem, hogy néhány megjegyzéssel reflektáljak Révai Józsefnek 1948. szeptember 21-én a NÉKOSZ kommunista aktíváján elhangzott beszédére. Révai, aki egyébként az intellektuális fellelkesítés nagy mestere volt, ezzel a beszéddel nem aratott babért. Nemcsak azért, mert elárulta, hogy a párt számára úgymond alapjában véve egészséges mozgalmat, nélkülözhetetlen NÉKOSZ-t rövidesen államosítják, hanem főként azért, mert a párt-határozat amúgy is sarkosan megfogalmazott tételeit olyan bődületesen igaztalan plusz vádakkal megspékelve kommentálta, hogy attól a kollégista vagy maozochista lehetett, vagy cinizmusba eshetett.

Vegyük például a pártszerűség kérdését. Való igaz, hogy a belső pártmechanizmus kiépíthetlensége a népi kollégiumi mozgalom legtöbb hibájának alap-

ját képezte. Mivel azonban ez az anomália elsősorban a felsőbb pártfórumokat terhelte, kivált Révai igyekezett azt a látszatot kelteni, hogy a NÉKOSZ kommunista vezetőinek pártszerűtlensége mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy Kardosék nem hallgattak az IB-re, hogy jobban imponált nekik a Politikai Bizottság egyes tagjaival való közvetlen személyes kapcsolat. Szeretném hangsúlyozni, hogy egyrészt ez a személyes tapasztalat nemcsak Kardoséknak imponált, hanem imponált az illető PB-tagoknak is. Az ő fejükben is nyilván olyan gondolat motoszkált, mint Károlyi Mihályéban, aki 1947-ben betérve a Győrffy Kollégiumba, így kezdte mondókáját: "Ne higgyék azt, hogy maguknak fontosabb velem találkozni, mint nekem Önökkel." Másrészt, ezeket a személyes kapcsolatokat önmagukban a pártszerűtlenség lenyomataként az IB sem vette el, sőt mondhatnám követendő példának tartotta. Ezzel összefüggésben hadd idézzem Nonn Györgynek az IB 1947. november 28-án tett következő megjegyzését: "A NÉKOSZ mögött ott állnak Pártunk politikai vezetői. A TIOSZ mellett azonban sem Kossa, sem más politikai vezető elvtársak nem állanak. Javasolom, válasszuk meg Farkas elvtársat a TIOSZ védnökéül, Kossa, valamint Apró elvtársakat is kérjük fel erre a védnökségre."

Ami pedig Révainak azt a vádját illeti, hogy "Kardosék elszigetelték magukat és másokat a Kommunista Párttól", "szembeállították a NÉKOSZ-ban dolgozó kommunistákat -- és így a NÉKOSZ-t -- a Párttal" -- szívesen idézem egy-egy parasztpárti képviselőnek a NÉKOSZ megalakulása után tett ide tartozó, de homlokegyenest ellenkező felfogást tükröző kijelentését. Íme, Gém Ferenc: "A Győrffy-kollégistákkal szemben azért voltak sokszor aggályaink, mert ők Veress Péterrel szemben sokszor Rákosinak adtak igazat. A környezet hatása alól nem tudtak szabadulni. Nem tudtak teljesen parasztpárti módon gondolkodni, rezonálni az eseményekre."

Kondor Imre: "Nekünk a Győrffy Kollégiumtól el kell szakadni, mert nem parasztpárti."

Molnár József: "A Győrffy-kollégisták a budapesti nagygyűlésen Medvét, Sípost és Szűcsöt éltették, az Országház lépcsőjén a Kommunista Párt jelszavait kiáltozták."

Ejtsünk most néhány szót az úgynevezett külön NÉKOSZ-öntudatról. NÉKOSZ-öntudat persze volt a javából. Jellegtelen, arc nélküli, amolyan "se íze-- se büze" ifjúsági társulásból aligha válhatott volna népi kollégiumi mozgalom. Nélküle a NÉKOSZ nem lett volna NÉKOSZ. Mellékesen megjegyzem, a kisebb társadalmi intézményi közösségek sajátos öntudatára ma is nagy szükség van, vagy lenne, mégpedig nemcsak e kis egységek hatékony belsőépítkezése miatt, hanem azért is, mert hiányuk a nemzeti identifikálást is úgyszólván reménytelenné tenné.

Ami a NÉKOSZ-t illeti, mondták volt — és nem is teljesen oktanul —, hogy számára a kollégium falán kívül nem volt úr, nem volt hatalom, hogy a NÉKOSZ-nak a GYIK, a GYIK-nek meg a VKT volt a Politikai Bizottsága. A párt-centralizáció kontra kollégiumi autonómia dilemmája mindkét érdekelt pártot foglalkoztatta. Kezdetben azonban érthetően inkább a Parasztpártot, hiszen valójában a NÉKOSZ-öntudat nem a kommunista öntudattal szembeni megnyilvánulás volt, mint ahogy azt Révai a PB határozata alapján igyekezett bizonygatni, hanem olyan tudati komplexum, amely a forradalmi korszellem, a vitalitással telített ifjú életkorszellem és egy sajátos diákkör-szellem teremtő szintéziséből fakadt.

Nos 1946-ban a Parasztpárt egyik magas fórumán Farkas Ferenc például a következőket mondta a VKT-ről: "Ezek olyan érdekszövetséget alkotnak, hogy nem tudnak beilleszkedni a Párt kereteibe. Azzal vádolom őket, hogy a Győrfy Kollégiumnak nagyobb hívei, mint az NPP-nek... Az együtt végzett diákoknak a szövetsége erősebb bennük, minthogy a parasztpártban feloldódhatnának."

Ugyanott S. Szabó Pál így fakadt ki: "Sokszor éreztem én is azt, hogy a Győrfy Kollégiumhoz való tartozást fontosabbnak érzik, mint a párthoz. Én sajnálom, hogy a GYIK nem tudott bekapcsolódni a párt életébe. Megtörtént, hogy a Győrfy-kollégisták lementek falura MADISZ-t szervezni."

A NÉKOSZ-öntudat deformációjára, az avantgárdista felhangok káros szaporodására 1947—1948. fordulóján került sor — összefüggésben a pártorganizációs visszasságokkal, az új követelményekkel és bizonyos szubjektív motivációkkal. Jellemző azonban, hogy amíg Rajk László ezzel összefüggésben "a saját pártszerűség és a saját kommunista ideál elvont megalkotását" veti Kardosék szemére, addig Révai a "külön NÉKOSZ-öntudatot" szembeállítja a kommunista öntudattal és azt a képtelen állítást kockáztatja meg, hogy a "külön NÉKOSZ-öntudat" ösztönözte a népi kollégistákat a társadalom igazi vezető, progresszív erőtől való elzárkózásra.

Ismeretesek azok a rendkívüli erőfeszítések, amelyeket az átszervezett NÉKOSZ-vezetőség tett az 1948. szeptemberi PB-határozat megvalósításáért, ama csalfának bizonyult reményt melengetve, hogy a NÉKOSZ-tradíciót, a NÉKOSZ-szellemet valamelyest átplántálhatják a kollégiumok állami szektorába. A változások főként a pártmunka szervezeti kereteinek megteremtésében, az MDP kollégiumi pozícióinak megerősödésében, a munkás származású gyerekek arányának némi növekedésében és a kollégisták rendszeresebb külső ifjúságmozgalmi munkájában voltak lemérhetőek. Ugyanakkor kezdett megkopni a kollégiumok nékoszos jellege. Egyike-másika közönséges internátussá vált, ahová jószerint csak enni és hálni jártak a diákok. A mértéktelenül eltúlzott

mozgalmi tevékenységnek pedig az lett a törvényszerű következménye, hogy a kollégiumi lét lényege: a tanulás, a tudományok megismerésének célkitűzése másod-harmadrangú feladattá degradálódott.

Az MDP Szervező Bizottsága 1949. február 18-án ismét napirendre tűzte a NÉKOSZ ügyét. A vita alapját képező jelentés szerzői beszámoltak a párthatározatot követő "kezdeti eredményekről", de szóvá tették a sérelmeket is. Megállapításuk szerint a kritika nyilvánosságra hozatala után a közhivatalokban és intézményekben a reakciók és a "határozatokat félreértő" egyes kommunisták "sok helyen akadályozták a NÉKOSZ munkáját, sőt még egyes funkcionáriusok is megbélyegzetteként kezelték a népi kollégistákat". Ezek a támadások gyakorlatilag a szeptemberi NÉKOSZ kommunista aktíva másnapján megindultak. A Magyar Vasárnap 1948. szeptember 26-i számában — tehát öt nappal a Révai-beszéd elhangzása után — Parragi György nagy, mélységesen ellenséges és sértően gúnyos cikket ereszt meg A NÉKOSZ-szekta halála címmel. "A NÉKOSZ-szekta alól most kihúzták a gyékényt — írja —. A szekta volt és már nincs. Élete tévelygés volt, ezért halálán nincs okunk szánakozni." Hiába a Szabad Nép válasza. Az 1949. februári jelentés az említett megállapítást tehetette a népi kollégisták megbélyegzettségéről. Ugye milyen érdekes, tanulságos találkozások? A NÉKOSZ vezetősége egyébként 1949. februárjában úgy ítélte meg, hogy ősre végrehajtható a kollégiumok államosítása.

Az SZB tudomásul vette a jelentést és meggyorsította az átállás előkészületi munkálatait. Az úgynevezett önfeloszlatast elrendelő határozat végrehajtását a KB Titkárságának július 6-i állásfoglalása alapján 1949. július 10-re írták elő. A NÉKOSZ ugyanis ezen a napon tartotta III. közgyűlését. A Titkárság határozatában Horváth Mártont bízták meg, hogy a Párt részéről felszólaljon. A közgyűlés feladatául szabták "lezárni a két kollégiumi hálózat politikai előkészítésének szakaszát, és egyben kimondja az egységes állami kollégiumi hálózat megalakulását. A közgyűlés határozatában kéri a népi kollégiumi mozgalom államosítását és kimondja a NÉKOSZ feloszlatast." A hivatalos aktus annak rendje és módja szerint meg is történt. A huszadik század egyik legreményteljesebb haladó magyar diákmozgalmát kiiktatták a magyar közéletből. Lukács György még alig egy évvel a feloszlatast kimondó közgyűlés, s három hónappal a szeptemberi aktíva előtt, 1948. június 28-án — kérem, figyeljünk a dátumra — megjelent írásában egyebek között így ír: "A népi kollégiumi mozgalom a magyar népi demokrácia egyik legnagyobb büszkesége és reménye; egyike azoknak az alapításoknak, amelyekkel Magyarország az új átalakulásban nemzetközileg is az élen jár."

Vannak olyan egykori politikusok és kutatók, akik azt állítják, hogy a NÉKOSZ feloszlatajának módját és időpontját a Rajk-per határozta meg. Jelen, az MDP 1956-os határozata is ezt a hitet szuggerálja.

Ez azonban meggyőződésem szerint nem felel meg a teljes igazságnak. Egyáltalán korrekcióra szorul az az állítás, hogy a NÉKOSZ-t 1949-ben oszlatták fel. A teljes igazság az, hogy a NÉKOSZ államosítását ténylegesen 1948 szeptemberében rendelték el, és a szövetség feloszlataját az 1948. szeptember 2. —1949. július 10. közötti intervallumban hajtották végre. A dolog úgy fest, hogy a NÉKOSZ-nak 1949 nyarán — Rajk-perrel vagy anélkül — el kellett tűnie a közélet porondjáról. Az aztán más kérdés, hogy a népi kollégiumi mozgalom belekeverése a Rajk-perbe súlyos következményekkel járt a NÉKOSZ igen sok káderének további sorsára, és hosszú időre akadályozta a NÉKOSZ pedagógiai hagyományainak áttestálását.

Rákosi Mátyás 1947 januárjában a következőket mondta a NÉKOSZ és a magyar demokrácia összefüggéseiről: "Azt hiszem, hogy nem túlzok, ha kijelentem, hogy a NÉKOSZ a demokráciával fog fejlődni vagy visszafejlődni, mérni lehet majd rajta, hogy — megértsék — milyen erős a demokrácia." — Úgy gondolom: Rákosi Mátyásnak ebben speciel igaza volt. Bizony mérni lehetett 1949 táján a demokrácia visszafejlődését, satnyulását és drámai események után lehetett kellő tisztázás nyomán felelősen szólni az egykori szelek fényességéről.

Befejezésül még néhány — talán magyarázkodó — megjegyzés:

a) Úgy tűnhet, túl sokat is szóltam ridegnek aligha, dermesztőnek inkább nevezhető tényekről, történelmi epizódokról. Kell erről szólni, hiszen környezete nélkül a NÉKOSZ és társadalmi szerepe, hatása nem értékelhető. Kell ez ahhoz is, hogy lássuk: újjáalakult és súlyos történelmi viharban megtisztult pártunk ifjúságpolitikájában, de egyáltalán politikájában mitől határozta el magát, hogy miért fogalmazta újra az ifjúságpolitika e fontos folyamatához a viszonyát. Álljon itt egy mondat Kádár Jánosnak — aki egykor a Budapesti József Attila Népi Kollégium pártoló testületének elnöke volt — a kollégium megalapításának 25. évfordulóján, a volt kollégistákhoz írott leveléből egy mondat: "Büszke vagyok ma is arra, hogy akkoriban, Mező Imre elvtárssal szorosán együttműködve, kapcsolatban voltam és együtt dolgozhattam a József Attila Kollégium nagyszerű, lelkes gárdájával." S ez a politikai magatartás, állásfoglalás jellemezte a 10 évvel ezelőtti központi megemlékezéseket is.

b) Ma már úgy ítéljük meg, hogy történelmünknek az a három éve, amelynek összefüggésében a NÉKOSZ-mozgalom kibontakozott és leáldozott, s benne külö-

nösképp a NÉKOSZ története — nyitott könyv a ma számára. Mégis hangot szeretnék adni annak a véleményemnek: még ma is vannak ennek az igen gazdag, jövőnk számára is fontos tanulságokat tartalmazó "könyvnek" felvágatlan lapjai, akadnak benne megtévesztő "sajtó- és nyomdahibák". S főleg: van tenni-valónk azért, hogy a könyvben olvasni tudók táborát gyarapítsuk, már csak azért is, hogy a történelmi tanulássá tömörített múltbeli értékeink ma is kamatozzanak, hiszen a "történelmi lecke" sohasem csupán a múlt rejtélyének megfejtése.

Tudom persze, hogy mindabban, amit elmondtam, talán kitapintható — az objektivitásra törekvés minden szándéka ellenére is — az egykori résztvevő kortársi elfogultsága. Valószínű mások is vannak úgy, amikor a "múltat be kell vallani", hogy "az idő, amit végleg veszni véltem", megvilágít mai látásmódot, s nehéz a küzdelem egykori és mai önmagunk között. Bízom benne, hogy a napi küzdelemben egykori és mai fiatalok együtt állunk akarattal azokhoz az erőkhöz, amelyek ha nem is akarják holnapra megforgatni a világot, de — bevallott elfogultsággal — a kor parancsának megfelelően tettekre készek.

SVÉD LÁSZLÓ

"TÁRSADALMI, DIÁKJÓLÉTI INTÉZMÉNY"

A Győrffy István Kollégium alapszabálya lakonikus rövidséggel fogalmazta meg a GYIK mibenlétét: A Kollégium "társadalmi, diákjóléti intézmény, amely a tehetséges és arra rászoruló, elsősorban falusi származású főiskolások részére egészséges és megfelelő kényelemmel berendezett otthonokat létesít". A GYIK a kollégisták kényelmes elhelyezésével kapcsolatos ígéretét soha nem váltotta be. Mentségére legyen mondva, hogy viszont minden más vállalást teljesített. Ezért a Győrffy Kollégium történeti irodalmunkban méltán jelenik meg úgy, mint híres protestáns kollégiumaink legjobb hagyományainak kiteljesítője; mint a tízes évek szabadelvű galileista nemzedéke nyomdokainak követője; mint a nemzeti ellenállási mozgalom diák-élgárdája; mint az Országos Ifjúsági Bizottság és a Kommunista Ifjúsági Szövetség leghűbb szövetségese a független, szabad, demokratikus Magyarorszáért folytatott harcban; mint a felszabadulás után csatasorba álló új népi értelmiség lelegeje; mint századunk legjelentősebb honi kollégiumépítő mozgalomának kezdeményezője és fő szervezője.